

Redko oseben odnos do predmeta, ki ga opisuje. Pisatelj si nič kaj vneto ne prizadeva, da bi ostal togo »objektiven«, kar je sicer vse prepogosto napaka takih del.

Dokumentarna vrednost. To velja predvsem za odlomke iz Hausnerjeve obtožnice, iz zapisnika z zasliševanja v preiskovalnem zaporu — in še posebej za one dele teh dveh pričevanj, ki zadevajo preseljevanje Slovencev in uničevanje jugoslovanskih Židov.

Nenehna intelektualna napetost, v kateri drži avtor bralca s svojo prizadetostjo, živim in neprisiljenim slogom, nekonvencionalnim jezikom.

Nekakšna živahna raztrganost in reportažna fragmentarnost, ki posreduje čar neposrednega sodoživljanja.

In pa pisateljska metoda, ki jo Grün eksplicira že čisto ob zaključku knjige kot osrednje vodilo morda ne le pričujočega, ampak tudi ostalih del, ki jih je imel napisana ali pa so ostala — samo v načrtu.

Označil jo je takole: »Včasih je ena sama majhna, neznatna navada vsakdanjega pouličnega življenja pomembnejša od državnega budžeta, način kasiranja tramvajske voznine je lahko instruktivnejši za občī značaj dežele kakor debele knjige o etnografiji. Te štiriperesne deteljice je treba opaziti sredi enoličnega zelenja banalne trave, jih utrgati in zložiti v šopek.

Kajpak; še vedno drži, da šopek ovenelih štiriperesnih deteljc ne more nadomestiti živega — še tako banalnega — travnika. Toda če si položiš ovenelo deteljico med liste knjige in čez leta po naključju znova najdeš med stranmi pozabljeno, stisnjeno in krliko, temnozeleno ali skoraj že rjavo stvarco, se razveseliš. Še posušena je polna poezije. Seno pa je samo koristno.«

Herbert Grün nam je v svojem nasilno pretrganem delu zapustil nemalo takih štiriperesnih deteljc. Ta zavest nam je v zadoščenje spričo nesmisla njegove nesrečne smrti.

MED KNJIGAMI

KAJETAN KOVIČ, KORENINE VETRA

V času, ko velik del sodobne lirike sledi programu hermetizma in aharmoničnosti, ko se lirični svet zožuje do absolutnih meja subjektivizma, sta v novi pesniški zbirki* Kajetana Koviča značilni dve črti: skladnost in jasnost. Obe ti lastnosti nimata nič skupnega s preproščino liričnega realizma, temveč sta resnični poetski vrednoti, utemeljeni v pesnikovi naravi in odnosu do sveta. Zato nikakor nista anahronističen pojav, ampak se celo organsko vključujeta v moderno poetiko.

Skladnost razodeva Kovičeva lirika najprej z izjemno skrbno selekcijo pesmi, ki so v pesnikovih očeh ostale zrele za zbirko, ter z ubranostjo celotne knjige in posameznih razdelkov. Arhitektonika zbirke je namreč klasično skladna, tako da je izredno lahko slediti razvoju pesnikove misli in jo zaobjeti v njeni gradaciji. Stroga kompozicija knjige ne razodeva samo okus

* Kajetan Kovič: *Korenine vetra*. Cankarjeva založba, Ljubljana 1961.

in disciplino, temveč tudi samo bistvo Kovičevega odnosa do liričnega izpovedovanja: ta odnos je globoko spoštljiv in pojmuje liriko v klasičnem smislu kot komunikativno umetnost, kot zavestno ustvarjeno in sporočeno umetniško dejanje.

Poleg tega so nenavadno skladne tudi posamezne lirične enote. V njih vlada poleg osnovne intuicije tudi močan intelektualni smisel za pregledno kompozicijo. Zato so Kovičeve pesmi po pravilu skoje z besedami, simetrično zgrajene in primerno poantirane. Ritmična struktura kljub tej smotrni organizaciji ne izpričuje toge načrtnosti, temveč izrazito zračno eleganco, ki je prisotna tako v vertikalni kompoziciji pesmi kakor tudi v horizontali posameznih stihov.

Drugo lastnost pričujoče lirike — jasnost — izpričuje predvsem Kovičeva metaforika, ki je sicer moderno asociativna, toda v glavnem vizualno opredmetena, kar že samo po sebi omogoča večjo komunikativnost in natančnejše dožemanje. Poleg tega je Kovičeva metafora smiselno izpeljana, tako da razodeva notranji red in logiko ter ne dopušča večjih dvomov o smislu svoje simbolike. Pri vsej tej jasnosti pa je metaforika v tej zbirki zelo bogata in je absolutna nosilka pesnikove misli; potemtakem je izrazito moderno poetско sredstvo, ki pa se podreja logiki izpovedne vsebine. V tej podreditvi je seveda zagotovilo, da je Kovičeva metaforika intimno doživljena in da ne vsiljuje svoje bravuroznosti zgolj iz besedne špekulativnosti.

Jasna je tudi vsebinska linija Kovičeve lirike. Značilno je, da so vsi trije razdelki izredno monolitni; vsak izmed njih prinaša v različnih variantah enotno idejo. Kljub takšni kompaktnosti pa se pesmi ne poenotijo, temveč razodeva vsaka izmed njih popolnoma samostojen, intenzivno doživljen razdelek pesnikove misli. Ta misel je morala biti jasno izpovedana v variacijah predvsem zaradi pesnikove usmeritve k popolni osvetlitvi, k absorbciji vprašanja, ki se mu je mučno zastavilo v nekem trenutku duhovnega razvoja.

Skladnost in jasnost Kovičeve lirike lahko samo delno obrazložimo z meditativno orientacijo pesnikove narave. Kovič brez dvoma ni čustveno eksploziven poet, ki bi lahko uravnaval svoje ustvarjanje po liričnem instinktu. Nova, pa tudi vsa dosedanja Kovičeva lirika izpričuje izrazito usmerjenost k meditiranju, k intelektualnemu obravnavanju posameznih liričnih tem. Toda Kovič tudi ni filozofski teoretik niti ni izjemno oster mislec. Njegova ustvarjalnost je v osnovi obvezno emocionalna, čustveno razigrana; če te osnove ni in če hoče postati pesem izključno domena intelekta, izgubijo stihii takoj svojo poglobitno lirično kvaliteto — lirični zanos, ki ga ne more enakovredno nadomestiti intelektualna meditacija. To se je na primer zgodilo pri nekaterih pesmih v ciklu Roboti, kjer je pesnikovo doživetje obstalo pri racionalni ugotovitvi, a se pri tem ni razvilo v dovolj izvorno miselno ostrino. Meditativna usmeritev pomeni v Kovičevi liriki predvsem posplošitev nekega izrazito intimnega doživetja, torej abstrakcijo konkretnega liričnega gradiva. Ta abstrakcija, ki povečini niti ne računa na filozofsko izvornost in je v bistvu človeško preprosta lirična rezultanta, je vendarle pomembna črta Kovičeve izvornosti.

Ugotovitev bo morda paradoksalna: Kovičeva težnja po skladnosti in jasnosti je predvsem v tesni zvezi z dejstvom, da pesnik v vseh svojih pesmih izpoveduje neskladnost v človeku in svetu. Kovičeva, v bistvu romantična vizija o skladnem in jasnem svetu se namreč sproti razvija v deziluzijo, ki kaže poetu

svet in življenje v kontrastnih nasprotjih. Ta nasprotja je Kovič sprejemal in jih tudi v novi liriki povečini sprejema z melanholijo, z resignacijo, ki je poprej pasivna ugotovitev stanja, obvezno pospremljena z resnično intimno bolečino, kot pa aktiven upor zoper takšno stanje. Od tod v Kovičevi liriki izviren melanholični podton, melodija, ki ni patetično tragična, temveč nekam bridka in otožna in v tej bridkosti včasih tudi rafinirano ironična. Kljub deziluzionizmu pa Kovič v resnici vendarle ni prenehal verovati v skladen svet, o katerem si je nekoč ustvaril lastno podobo. S tem, da izpoveduje neskladnost med idealom in resničnostjo, nikakor ne priznava popolnega poloma svojih iluzij, ki so v njem še vedno prisotne in zaradi katerih odklanja absurd in kaos. Lirika, kakor jo pojmuje Kovič, z moralno angažiranostjo in s tem, da ohrani izpoved v mejah skladnosti in jasnosti, po svoje osmisli življenje in se že s to osnovno usmeritvijo upira begu v absurd. Tako ima zanesljiv občutek za harmonijo in jasnost v Kovičevi liriki tudi globljo idejno funkcijo.

Gornje značilnosti je Kovič izpričal z vso svojo lirično tvornostjo in ne samo s sedanjo zbirko. Nove pesmi vendarle opozarjajo na pomembne premike v Kovičevem liričnem svetu, ki so odločno znamenje pesnikovega zorenja. Važne so predvsem tri spremembe, ki so kvalitetno povzdignile novo Kovičevo liriko:

Prva se dotika preoblikovanja konkretnega liričnega gradiva v abstraktni poetski simbol. V dosedanji liriki je Kovič sicer simbolnost lirične izpovedi vedno upošteval, toda predvsem v meditativnih zaključkih, medtem ko je v prvem delu pesmi prepogosto ostajal pri konkretnem, lirično prešibko izoblikovanem gradivu. To, kar sta v zbirki *Prezgodnji dan* prinesli pravzaprav samo dve pesmi, *Starci* in *Ranjenci*: nenavadno čisto in efektno lirično abstrakcijo, je postalo zdaj značilno za celotno zbirko. Lirični simbol je razširil veljavnost pesnikove misli in pri tem vseeno ohranil čar enkratnega intimnega doživetja. Abstraktnost je ponekod celo preveč izrazita, na primer v erotičnem ciklu, kjer bi vsaj v nekaterih pesmih (*Romanca*, *Sam*) konkretno doživetje lahko ohranilo jasnejšo podobo.

O drugem premiku je že bilo govora: metafora je postala poglavitno pesnikovo izrazilo. Če je Kovič doslej pogosto uporabljal direktno pripoved in opis, s katerim je seveda lahko nazorneje izoblikoval konkretno lirično akcijo, je v novih pesmih metafora nujno morala postati nosilec abstraktnosti. Kovičeva metaforika je v bistvu ekspresionistična, zlasti v prvih dveh ciklih, toda izbor metafor in njihove kombinacije so seveda popolnoma samostojne. V *Veternicah*, tretjem ciklu, sicer ostane metaforika vizualno predmetna, metaforične skupine pa postanejo fantazijsko nenavadno sproščene in kljub večji preprostosti izredno rafinirane. Zdi se, kakor da bi šele tu Kovičeva metaforika dobila svojo barvitost, torej izredno važen element; o tem nas ne prepričujejo samo štiri pesmi, ki so celo poimenovane po barvah, ampak predvsem fantazijsko surrealistični kolorit dveh drugih pesmi: *Gozd* in *April*. Verjetno bo prihodnja Kovičeva metafora rasla ravno iz te osnove.

Tretji, najpomembnejši premik je posegel v samo Kovičevo lirično vsebino, v pesnikov odnos do sveta. Prva dva cikla *Veter in steblo* in *Roboti* namreč nadaljujeta, sicer na primerno višji idejni in stilni ravni, pesnikovo misel iz prejšnje zbirke, tretji razdelek pa razodeva bistveno novo idejno opredelitev.

Ljubezenski cikel je izpovedno dozorel do izredno čiste, abstraktno sublimirane erotike, ki ima osnovo v doživetju slovesa od mladosti: »Studenčnica

razuma in starosti curlja v telo razkrajajoči hlad...« Zares se te erotične pesmi ne morejo več povzpeti do vrhov zanosa. Skepsa o nedosegljivosti ljubezenskega ideala je prisotna in čuječna, kljub temu pa ostane hrepenenje po neki daljni in vedno bolj odmikajoči se erotični viziji. Ta vizija je zdaj, v daljavi, nujno abstraktna in ni več povezana s konkretno osebo; zato mož postane Adam in žena Eva. Zato tudi vlada v tem ciklu za erotiko skoraj prehuda utrujenost in preveč miren razgled po ljubezenskih skrivnostih. Resignacija izpoveduje pesnikovo pasivnost in najizraziteje o tem pojo tri pesmi: *Adam in Eva*, *Veter in steblo* in *Ogenj in voda*.

Roboti, drugi cikel, nadaljujejo Kovičevo misel iz nekdanjih razdelkov *Vsakdanjost* in *Sah*, seveda pa je zdaj ta stara misel o izkrivljenem svetu pomembnejša in določnejša. Nekoč je pokopavala pesnikove iluzije zdolgočasena vsakdanjost, ki je le poredko dobila usodnejše oblike, tokrat pa je usodnost sodobne zmehaniziranosti in popolne moralne brezčutnosti dobila grozljive oblike v določenem času in prostoru. Kovičeva vizija o deformiranem človeku in svetu se je v tem ciklu, kjer je molitev posvečena stroju in kjer roboti neusmiljeno gazijo po človečnosti, znašla na skrajnem robu — še korak in preostala bi samo še negacija smiselnosti življenja in tudi smiselnosti liričnega ustvarjanja. Svet robotov nikakor ni Kovičev svet, saj v njem ni več najmanjšega upanja, da bi človek ohranil svoje iluzije. Verjetno so zato Kovičevi *Roboti* predvsem intelektualna konstrukcija, ki nekaj ugotavlja, ne prinaša pa silovitega, iz prvinske groze porojenega upora. Ta cikel je v glavnem hladnejši kot ostala dva, pa čeprav so sami *Roboti* s kovinskim mehanizmom mrzlih besed in z brezosebno verzno strukturo impresiven umotvor. Intimnejše doživetje je porodilo pesem *Jesen mrtvih vojakov*, ki je sicer do konca zavrgla sleherno iluzijo, a je že zato, ker ima pesnik spet opraviti s človekom, četudi mrtvim, baladno pretresljiva. Bistveno nov odnos do sveta, nov ne samo v okviru tega cikla, ampak v Kovičevi liriki sploh, pa pomeni pesem *Zidam*; že s samim energičnim ritmom, z odločnostjo sunkovitih stihov izpoveduje kljubovalnost, upor zoper brezdušnost v človeku in napor, da bi znova osmisлил življenje. Ta aktivnost pa je v Kovičevem idejnem svetu nova prvina.

Tretji cikel *Vetrnice* je že v celoti porojen iz tega osrečujočega občutja. Razodeva ga med drugim že sama glagolska oblika: imperativ in futur, ki ju poprej skoraj ni zaslediti, prinašata zdaj nove možnosti in nov življenjski, pa tudi lirični zanos. Nasproti neobčutljivemu stroju je Kovič zdaj postavil elementarno človekovo naravo, ki spontano, brez kompleksov reagira v sebi in svetu. Pesem *Psalm*, elegantna, rilkejevsko rafinirana pesem, je ključ do novega ritma. In naenkrat se je zdaj poetu spet prikazala lepota sveta, skoncentrirana do osupljive mere (štiri barvne pesmi, *Gozd*, *Vetrnice*, *April* idr.). Vprašanje je, ali je to novo doživetje narave porojeno predvsem iz intelektualnega hotenja ali pa je že elementarno lirično razodetje; za obe domnevi bi bili dokazi in odgovor bo morala dati Kovičeva pesniška prihodnost. Zakaj cikel *Vetrnice* še ni zaključen; s svojimi vsebinskimi, pa tudi stilnimi novitetami, o katerih je bilo že poprej govora in ki so se zdaj pokazale kot globlje utemeljene, je dejansko samo uvodni akord v novo lirično obdobje.

To obdobje pa utegne postati z zrelem spoznanjem o svetu in lirični lepoti vrh Kovičeve pesniške tvornosti.

Mitja Mejak